

**XULQ-ATVORI BUZILGAN O'SPIRINLARDA PSIXOTERAPIYA USULLARINI
XUSUSIYATLARI****FEATURES OF PSYCHOTHERAPY OF BEHAVIORAL DISORDERS IN ADOLESCENTS****ОСОБЕННОСТИ ПСИХОТЕРАПИИ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ НАРУШЕНИЙ У
ПОДРОСТКОВ**

Babaraximova S.B. - PhD, dotsent

<https://orcid.org/0000-0003-1631-5413>

SPIN-код: 8703-5263; Scopus Author ID: 57221740810

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

Babaraximova S.B. (2025). XULQ-ATVORI BUZILGAN O'SPIRINLARDA PSIXOTERAPIYA USULLARINI XUSUSIYATLARI. В ActaCAMU (Т. 9, Выпуск 9, сс. 97–100). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15152762>

Резюме. Ушбу мақолада ўсмирларда ўз жонига қасд қилиш тенденцияларининг ривожланиш хавф омиллари кўриб чиқилган. Ўсмирга нисбатан бузгунчи хатти-ҳаракатлар ва жисмоний ҳамда психологик зўравонлик фактлари ўсмирларда ўз жонига қасд қилиш хатти-ҳаракатларининг ривожланиш хавфини башиорат қилиши аниқланди. Хулқ-атвор бузилишларини камайтириш учун психотерапия самарадорлигининг натижалари олинди.

Калим сўзлар: психотерапия; бузгунчи хатти-ҳаракатлар; зўравонлик; ўз жонига қасд қилиш тенденциялари; ўсмирлар; шахсий хусусиятлар; ҳиссий бузилишлар.

Resume. In this thesis presents the results of the study of risk factors for the development of suicidal tendencies in adolescents. It is determined that destructive behavior and facts of physical and psychological violence against a teenager are predictors of the risk of developing suicidal behavior in adolescents. The results of the effectiveness of psychotherapy for the reduction of behavioral disorders have been obtained.

Keywords: psychotherapy; destructive behavior; violence; suicidal tendencies; adolescents; personality traits; emotional disorders.

Резюме. В данной статье исследованы факторы риска развития суицидальных тенденций у подростков. Определено, что деструктивное поведение и факты физического и психологического насилия над подростком являются предикторами риска развития суицидального поведения у подростков. Получены результаты эффективности проведения психотерапии для редукации поведенческих нарушений.

Ключевые слова: психотерапия; деструктивное поведение; насилие; суицидальные тенденции; подростки; личностные особенности; эмоциональные расстройства.

Kirish. Bolalar va o'smirlarning o'z joniga qasd qilish xatti-harakatlarini o'rganish muammosi hozirgi paytda nazariy psixiatriya va psixologiyaning bahsli masalasi bo'lib qolmoqda va klinik psixiatrlar, o'z joniga qasd qilish bo'yicha mutaxassislar va ruhiy salomatlik mutaxassislari uchun ustuvor vazifalardan biridir [1, 2, 5]. Bolalar va o'smirlarning depressiv xulq-atvor buzilishlarini o'rganish muammosi ham hozirgi paytda nazariy psixiatriya va psixologiyaning muhokamali masalasi bo'lib qolmoqda va klinik psixiatrlar, psixologlar, pediatrlar va ruhiy salomatlik mutaxassislari uchun ustuvor vazifalardan biridir. Bolalarda ham, o'smirlarning depressiyasini aniqlash qiyin bo'lib, somatovegetativ o'zgarishlarning ustunligi bilan atipik klinik ko'rinishga ega va kattalar aholisida kuzatiladigan depressiv simptomlar majmuasining klassik ko'rinishlaridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu yoshga xos psixologik rivojlanish xususiyatlari bilan birlashgan [4]. Bolalar va o'smirlarning depressiv simptomatikasi yashirin klinik ko'rinish bilan ajralib turadi, niqoblangan

shaklda namoyon bo'ladi va ko'pincha pubertat yoshiga xos xulq-atvor buzilishlari, ba'zan esa patoxarakterologik reaksiyalar va rivojlanish shaklida namoyon bo'ladi [9, 8, 10]. Kiberbuling (ijtimoiy tarmoqlar orqali kamsituvchi ma'lumotlarni tarqatish orqali amalga oshiriladigan psixologik zo'ravonlik) va mikrososial muhitdagi jismoniy zo'ravonlik o'z joniga qasd qilish xavfini oshiradi. Bunday omillarga duchor bo'lgan o'smirlar, ayniqsa, psixokorreksiya muhtoj bo'ladilar [3, 6, 7].

Tadqiqot maqsadi: Xulq-atvori buzilgan o'spirinlarda art-terapiyadan foydalanish samaradorligini aniqlash.

Tadqiqot materiallari va usullari. Tadqiqot uchun 15 yoshdan 19 yoshgacha bo'lgan 111 nafar o'smir, 78 nafar o'g'il va 33 nafar qiz (o'rtacha yoshi $16,96 \pm 1,98$ yosh) psixiatriya klinikasida statsionar davolanishga qabul qilingan. Tekshiruvning dastlabki bosqichida barcha bemorlar ikki guruhga bo'lingan: asosiy guruhga 44 (72,2%) o'g'il va 17 (27,8%) qiz kiritilgan. Taqqoslash guruhida 34 (54,6%) o'g'il va 16 (46,0%) qiz bor edi. Biz o'spirinlarda zo'ravonlik va buzg'unchi deviant xatti-harakatlar faktlarining mavjudligini tegishli savollarni o'z ichiga olgan maxsus tuzilgan o'spirinni tekshirish xaritasi yordamida aniqladik.

Tadqiqotning keyingi bosqichida bolalar va o'spirinlarda zamonaviy san'at texnologiyalaridan foydalangan holda maxsus ishlab chiqilgan reabilitasiya dasturi bo'yicha 3 oy davomida tibbiy psixologlar va psixoterapevtlar tomonidan guruhli va individual mashg'ulotlar o'tkazildi. Psixokorreksiya dasturining asosiy usuli kombinatsiyalangan art-texnologiyalar edi: akvarel, guash, mozaika uchun guruch, yasmiq, karabuğdoy, dukkakli donalardan (masalan, no'xat, loviya, mosh donalari) foydalanish (rasm 1).

Rasm 1. Psixokorreksiya kombinatsiyalangan art-texnologiyalari

Natijalar va ularning muhokamasi. Ushbu yosh guruhlarida asosiy deviant xulq-atvor shakllari o'rganildi. Asosiy guruhdagi o'smirlarda uydan qochish va tentirash, mayda o'g'irlik, bezorilik qilish, voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha inspektor tomonidan tengdoshlariga nisbatan qo'pol munosabat, o'qituvchilar va o'quv muassasalarining kuratorlariga nisbatan tajovuz va tunda jamoat tartibini buzganlik uchun ma'muriy javobgarlikka tortish kabi xatti-harakatlar buzilishlari aniqlangan. Tekshirilgan o'smirlarning 18%da spirtli ichimliklar va toksikomanik preparatlarni suiiste'mol qilishga moyillik aniqlangan. Bemorlarning umumiy tanlovida deviant xulq-atvorlarning taqqosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, o'z joniga qasd qilish tendensiyalari bo'lgan o'smirlar orasida jismoniy zo'ravonlikka moyillik (asosiy guruhda 29,5% va taqqoslash guruhida 14,0%; $p < 0,045$), spirtli ichimliklardan suiiste'mol qilish (asosiy guruhda 18,0% va taqqoslash guruhida 6,0%; $p < 0,045$) va toksikomanik preparatlarni epizodik qabul qilish (asosiy guruhda 14,8% va taqqoslash guruhida 4,0%; $p < 0,045$) statistika jihatdan sezilarli darajada yuqori ko'rsatkichlarga ega. O'z joniga qasd qilish niyati bo'lmagan o'smirlar esa dromomaniya, uydan yoki ta'lim muassasasidan qochish (asosiy guruhda 9,8% va taqqoslash guruhida 16,0%; $p > 0,05$), o'g'irlik (asosiy guruhda 8,2% va taqqoslash guruhida 14,0%; $p > 0,05$), tamaki chekish (asosiy guruhda 11,5% va taqqoslash guruhida

24,0%; $p > 0,05$) va internetga qaramlik (asosiy guruhda 8,2% va taqqoslash guruhida 22,0%; $p > 0,05$) bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega, biroq statistik jihatdan ahamiyatli muhim farqlar topilmadi. Suiqasd tendensiyalari va deviant xulq-atvor turlari o'rtasidagi korrelyatsiya o'rta darajada edi ($C=0,34$, $p < 0,01$).

Suiqasdga moyillikning rivojlanishiga jismoniy zo'ravonlik, kaltaklash, tahqirlash, kamsitish, haqorat qilish, jinsiy tajovuz va zo'ravonlik bilan bog'liq holatlar ma'lum darajada ta'sir qiladi. O'smirlar bilan suhbatlashish va ota-onalar va qarindoshlardan anamnestik ma'lumotlarni yig'ish orqali biz o'smirlar hayotida bunday holatlar mavjudligini aniqladik. Asosiy guruhdagi o'smirlarda tengdoshlar tomonidan jismoniy tahqirlash va kaltaklash ko'rsatkichlari statistik jihatdan isbotlangan darajada yuqori (41,0%), solishtirma guruhdagi o'smirlarga nisbatan (12,0%, $p < 0,001$). Asosiy guruhdagi o'smirlar tengdoshlar tomonidan jismoniy kaltaklash, mushtlashish, sinfdoshlari tomonidan kaltaklanish va ota-onalar va qarindoshlar tomonidan doimiy ravishda kaltaklanish holatlarini ko'rsatdilar. Psixologik zo'ravonlik holatlari suiqasdga moyilligi bo'lmagan o'smirlarda ko'proq qayd etilgan (asosiy guruh bemorlarining 21,3% va solishtirma guruh bemorlarining 64,0%; $p < 0,001$). Psixologik zo'ravonlik deganda psixologik bosim, tazyiq, og'zaki haqoratlar, qadr-qimmatni tahqirlash, o'qituvchilar va tarbiyachilar tomonidan adolatsiz munosabat, o'smirlarning o'zini hurmat qilishini tahqirlash tushuniladi. Tadqiqot natijalari bo'yicha ota-onalar tomonidan jismoniy tahqirlash va kaltaklash ko'rsatkichlari ikkala guruhda deyarli bir xil (asosiy guruh bemorlarining 26,2% va solishtirma guruh bemorlarining 24,0%). Shuni ta'kidlash kerakki, suiqasdga moyilligi bo'lgan bemorlarning faqat 11,5% da jinsiy tajovuz va zo'ravonlik holatlari aniqlangan. Jinsiy zo'ravonlikka nafaqat zo'rlashga urinishlar, balki tajovuz va buzuq xatti-harakatlar, asosiy guruhdagi 6 qiz va 1 o'g'il bolaga nisbatan tahqirlash kiritilgan. Suiqaslilik tendensiyasi va anamnezdagi zo'ravonlik holatlari o'rtasidagi korrelatsiya kuchli bog'liqlikka ega edi ($C=0,69$, $p < 0,001$).

Tadqiqotning keyingi bosqichida o'smirlar bilan tibbiy psixologlar va psixoterapevtlar tomonidan maxsus ishlab chiqilgan rehabilitatsiya dasturi asosida zamonaviy art-texnologiyalaridan foydalanilgan holda 3 oy davomida guruh va individual mashg'ulotlar o'tkazildi (rasm 2).

Rasm 2. Zamonaviy art-texnologiyalari

Psixokorreksiya asosiy usuli sifatida art-terapiyasi tanlandi. Guruhli art-terapiya seanslari o'tkazildi - ya'ni akvarel bo'yoqlari, guash yordamida shablonlarni bo'yash. Kombinatsiyalangan art-terapiyasi usullari ham qo'llanildi - origami yasash, mozaika, don va dukkaklilarni yopishtirish, keyinchalik ularni guash va akvarel bo'yoqlari bilan bo'yash (rasm 3).

Rasm 3. Guruhli art-terapiya seanslari.

Xulosa. Shunday qilib, o'smirlarda art-terapiyasini qo'llash samaradorligi alkogol ichimliklar va toksikomaniya moddalarini suiiste'mol qilish darajasining statistik jihatdan ishonchli darajada pasayishi, suiqasd moyilligi va autoagressiv harakatlarning kamayishi bilan tasdiqlandi.

Adabiyotlar:

1. Babarakhimova S.B., Abdullaeva V.K., Abbasova D.S., et al. Relationship of personal characteristics in adolescents with suicidal tendencies // *NJD-i-science*. VOL 2, No 40 (2020) pp. 19-22
2. Babarakhimova S.B., Abdullaeva V.K., Abbasova D.S., et al. Research of influence personal characteristics in adolescents in development types of suicidal tendencies // *Austria-science*. VOL 1, No 24 (2019) pp. 16-18
3. Babarakhimova S.B., Sharipova F.K. Efficacy using the psychology and pedagogical help to teenagers with diabetes of the 1st type // *Education and Psychology*. No 3 (2017) pp. 77-80
4. Babarakhimova S.B., Sharipova F.K. The psychology and pedagogical help to teenagers with diabetes of the 1 type // *Personality in Changing World: Health, Adaptation, Development*. No 3 (18) 2017, pp. 381-390
5. Matveeva A.A., Sultonova K.B., Abbasova D.S. et al. Optimization of psycho-diagnostics of emotional states // *Danish Scientific Journal*. VOL 3, No 5(2020) pp.24-27
6. Babarakhimova S.B. Study of emotional disorders in adolescents // *Science and innovation international scientific journal volume 3 issue 2 2024*, pp. 54 -59
7. Nurkhodjaev S., Babarakhimova S., Abdullaeva V. Early Detection and Prevention of Suicidal Behavior in Adolescents – *Indian Journal of Forensic medicine & Toxicology*. VOL 14, No 3(2020) pp.7258-7263
8. Sattarov T.F., Babarakhimova S.B. Early detection of teenage depression // *Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов*. Вып. 29. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н.Усмановой. – Бухара - Ярославль: МАПН, 2023. – 429 с.; с.328-321
9. Sattarov T.F. Relationship between depressive pathology and the personal characteristics of adolescents // *The Norwegian Journal of development of the international science*, No 117 (2023) pp. 34-39.
10. Sattarov T.F., Babarakhimova S.B. Efficacy of art therapy in adolescents // *Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов*. Вып. 30 /Под ред. В.В. Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н. Усмановой. – Бухара - Ярославль: МАПН, 2023. – 416 с.; с.279-283